

ORIOI VALLS. UN DELINEANT AL ZENIT DE LA HISTÒRIA DEL PAPER

TON LLORET

A la Sílvia Roca

L'ÈXIT D'UN AUTODIDACTE

L'any 1983, la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona es reunia per tal d'augmentar les seves files amb el nomenament d'un nou acadèmic numerari: Oriol Valls i Subirà.¹ Aquest era el reconeixement a la trajectòria professional d'un delineant de formació que va arribar a situar-se al podi d'historiadors dedicats a l'estudi sectorial a l'entorn d'un material important i alhora oblidat com és el paper.²

Això no obstant, es tractava d'un reconeixement no compartit per tothom; el mèrit de la trajectòria de Valls havia estat —i en el futur també ho seria— posat en dubte. Al llarg de la

seva vida, malgrat haver produït una obra pionera en molts aspectes, els seus llibres i articles es van farcir d'algunes afirmacions i hipòtesis que donaven a la indústria paperera catalana i, en concret, a la capelladina, un grau d'antiguitat insostenible. De la mateixa manera atorgava al paper català medieval una importància totalment infonamentada. La tendència a atribuir un ús paperer a molins hidràulics d'altres activitats —en la majoria dels casos molins drapers— d'àmbit català, així com la perseverant utilització de fonts de dubtosa autenticitat, va obtenir la ràpida resposta de diferents àmbits de la historiografia catalana³ i sobretot de la historiografia espanyola.⁴ El nacionalisme de l'historiador, alimentat per la

1. El present treball es fonamenta en una entrevista realitzada a Núria Tomàs i a Francesc Valls, viuda i fill d'Oriol Valls, a qui agraeixo la seva disposició. L'entrevista es va enregistrar en casset al seu domicili el dia 24 de novembre de 2004. Igualment, es fonamenta en la documentació del Fons Oriol Valls i Subirà, dipositat al Museu-Molí Paperer de Capellades. He de dir, també, que aquest treball no seria el mateix sense l'ajuda i les observacions de Jordi López i Victòria Rabal, bibliotecari-documentalista i directora del Museu-Molí Paperer de Capellades, i sobretot del professor Flocel Sabaté.

2. En els centenars d'actes celebrats des de gairebé totes les plataformes culturals, socials i acadèmiques a l'entorn del present Any del Llibre s'han tractat tots els temes haguts i per haver a l'entorn del llibre com a objecte i com a producte intel·lectual; s'ha parlat d'impremta, enquadernació, literatura, il·lustració, edició, biblioteques, etc. Però no hi ha hagut gairebé cap d'aquests actes que hagi tingut com a eix un element bibliogràficament tan imprescindible com és el paper.

3. Una de les primeres veus que van rebatre Valls fou la de Josep M. Madurell i Marimon. Com a exemple, vegeu: MADURELL I MARIMON, J. M. *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972, vol. I, p. 120-121. Aquesta polèmica també ha estat recollida més recentment per SABATÉ, F. "Estructura socio-econòmica de l'Anoia (segles X-XIII)" dins *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, núm. 13, Universitat de Barcelona, Barcelona: 1992, p. 220-221.

4. Alguns exemples d'obres de la mencionada historiografia són GAYOSO CARREIRA, G. *Historia del papel en España*, vol. I, Servicio Publicaciones Diputación Provincial. Lugo: 1994, p. 136-180. LEÓN, R. *Papeles sobre el papel*, Universidad de Málaga: 1997.

bel·ligerància espanyolista d'alguns dels seus adversaris, van provocar que la seva trajectòria autodidacta quedés científicament invertebrada. Tanmateix, la intensa tasca que va desenvolupar en la creació de plataformes com el departament d'Història del Paper—com es veurà després, òrgan dels Museus Municipals d'Art de Barcelona—, el Museu-Molí Paperer de Capellades i la forta implicació en l'I.P.H. (l'associació internacional d'historiadors del paper) dotaren el nostre país d'unes plataformes i d'unes relacions internacionals inaudites en matèria d'història del paper. I, en conjunt, els nombrosos estudis de Valls, malgrat que en molts punts tinguin errors de mètode, van contribuir indubtablement a fer créixer l'interès cap a aquest suport i van servir de base per a estudis posteriors.

En definitiva, dues vessants confrontades que, en el dia d'avui, el converteixen en un personatge controvertit.

Un apropament a la figura de Valls, però, ens aporta molt més que un passeig biogràfic al voltant d'un exponent de la història sectorial del paper. La figura de Valls és una mostra dels tipus d'historiografia i, per extensió, del tipus d'intel·lectualitat que es va instal·lar a les parcel·les culturals i acadèmiques de l'Estat espanyol en els anys de la dictadura. Una dictadura que sabem que o bé mata, o bé brinda l'exili a bona part dels erudits que fins aquell moment gaudeixen de l'hegemonia cultural. Aquest buit—o fins i tot cràter—intel·lectual s'intentarà omplir des de diversos sectors. Però, amb els anys, la xarxa cultural anirà creixent i generarà nous buits. Vacants que no necessàriament es traduiran en càrrecs o places laborals, sinó que poden tractar-se simplement de parcel·les de coneixement. En aquest cas, el solc intel·lectual podrà ser corregit amb persones sense estricta titulació universitària, com és el cas d'Oriol Valls. Ell no serà ni molt menys una excepció; el prestigiós geògraf Pau Vila—que com es veurà més endavant col·laborarà amb Oriol Valls en

determinats moments—mai no va passar per cap facultat de geografia sinó per impartir-hi docència.⁵ Un altre aspecte indestruïble del moment en què Valls actua és l'obertura del país que es produeix a la dècada dels 60, ja que totes les relacions internacionals que l'historiador construeix en aquests anys difícilment haurien estat possibles vint anys abans.

EL DESPERTAR DE LA PASSIÓ PEL PAPER

Fill d'una família burgesa, Oriol Valls naixia el 12 de setembre de 1915 al barri d'Horta de Barcelona. Era, doncs, la Barcelona que s'enriquia avituallant els diferents exèrcits enfrontats en aquella Primera Guerra Mundial. Valls era el tercer de sis germans; el seu pare, Magí Valls, era un banquer que després d'arruïnar-se va fer de periodista i de mestre fins que, l'any 1939, la dictadura franquista li va retirar els permisos per tenir tendències catalanistes. Carme Subirà, la seva mare, com la majoria de dones d'aquell entorn social, era mestressa de casa. I tant la família Valls com la Subirà tenien origen barceloní.

Oriol Valls inicia la seva etapa estudiantil a l'Escola Montessori i posteriorment a l'Institut Maragall; paral·lelament es forma en l'escoltisme catòlic de mossèn Antoni Batlle. De seguida demostra tenir una gran habilitat pel dibuix, cosa que l'encamina a rebre formació de delineant. I, ben aviat, comença a treballar per als arquitectes Isidre Puig Boada i Lluís Bonet Garí, ambdós professionals de reconegut prestigi. Lluís Bonet, per exemple, fou un dels continuadors de la Sagrada Família després de Gaudí.

5. Aquí hem de matisar que Pau Vila pertany a una generació anterior a la de Valls i que Vila sí que va haver de marxar uns anys exiliat a Colòmbia i més tard a Venècia, on va arribar a formar part de les institucions oficials de geografia.

Aquesta primera feina permet a Valls conèixer molts arquitectes, cosa que li serà d'utilitat, més tard, quan posarà en marxa un petit negoci de reproducció de mapes, en el qual tots aquests contactes de l'arquitectura seran la seva principal clientela. L'any 1936, el context bèl·lic fa que sigui reclutat per l'exèrcit republicà, on se li assigna la tasca de copiadore de mapes. Activitat que ha de continuar més tard a les files "nacionals". L'any 1951 entra a treballar als Museus Municipals d'Art de Barcelona com a encarregat del departament de Dibuixos. I és aquí on s'inicia la seva curiositat pel paper, una curiositat que no tardarà a fer néixer una veritable passió per aquest suport d'escriptura. És en aquest marc on descobreix què és una filigrana i on inicia la seva afició a classificar-ne. No hem d'oblidar que tot això s'esdevé en una plataforma idònia, els Museus, que no solament posen a l'abast de Valls tots els mitjans per desenvolupar la seva inquietud, sinó que són també un vehicle per fer contactes amb intel·lectuals i amb els responsables d'importantes institucions culturals del moment. L'autodidactisme de Valls es veu beneficiat amb la creació l'any 1955 del departament d'Història del paper, dintre dels Museus Municipals d'Art de Barcelona, del qual ben aviat forma part com a conservador; ara ja sí que la plataforma és immillorable.

Paral·lelament, a l'interior del Principat, un grup d'industrials i tècnics paperers amants del seu ofici engeguen el projecte de creació del Museu Molí-Paperer de Capellades: és amb aquest pretext que es posen en contacte amb Valls per cercar-ne la col·laboració. Així, juntament amb Antoni Sellarès, un tècnic paperer que acabarà sent el primer director del Museu, Llorenç Miquel, Antoni Romaní i Pau Vila, el prestigiós geògraf —que tot sigui dit, en aquell moment ja supera la setantena d'anys— i moltes d'altres persones, comencen a buscar finançament i donacions per al fons del futur museu que, finalment, és inaugurat el 6 de juliol de 1961.

RECOINEIXEMENT NACIONAL I INTERNACIONAL

Al cap de molt poc temps són publicats els seus primers estudis; el treball *Característiques del paper de procedència o escola àrab en els documents del Reial Arxiu de la Corona d'Aragó: Pacte de Cazola, Repartiment del Regne de València, i Cartes diplomàtiques àrabs* (1962) n'és un exemple. Val a dir que aquest estudi es va presentar en forma de comunicació al VIIè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, ja que a partir d'aquesta etapa Valls assistirà a totes les convocatòries d'aquests congressos, així com també ho farà a les de la IPH (International Association of Paper Historians). Però el que veritablement el va dotar de certa categoria és la participació en el llibre *El signum notarial* (1963), publicat amb motiu del centenari de la llei del Notariat, malgrat que s'aparti una mica de la resta d'estudis pel que fa a la temàtica, així com, sobretot, la publicació d'alguns articles en la prestigiosa revista nord-americana *The Paper Maker* al llarg de la dècada dels 60. Aquestes publicacions conformen el que es pot qualificar de veritable punt d'inflexió en la trajectòria de Valls, ja que a partir d'aquest moment la seva vàlua professional i el seu prestigi —que ha esdevingut internacional— li obren moltes portes. El 1965 participa en l'organització del VIè Congrés de l'IPH, que té com a una de les seues la població de Capellades. És en aquests anys que enceta l'amistat amb Henk Voorn, que va ser el primer president de l'associació i un dels principals noms en el camp de la història del paper a escala també internacional. El treball en l'organització d'aquest congrés li és reconegut amb el títol de membre honorari d'aquesta associació.

Però aquest no serà l'únic reconeixement que rebrà en aquesta fecunda dècada dels 60, ja que el 1967 és nomenat director del departament d'Història del qual formava part. I en aquesta mateixa dècada se'l nomena conservador del Museu-Molí Paperer de Capellades. Poc temps després, el Dr. Felip Mateu Llopis, director de

la Biblioteca de Catalunya —llavors anomenada Biblioteca Central— li encarrega l'organització i la redacció del catàleg de l'exposició sobre la Història Monogràfica del Paper que hi va tenir lloc el 1968 amb motiu de la diada de Sant Jordi —llavors anomenada “Fiesta del libro”. Arran d'aquesta exposició entra en contacte amb personalitats intel·lectuals del moment, com el Dr. Frederic Udina, director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i el Dr. Pere Voltès, director de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. També s'ha de destacar la relació amb el Dr. Joan Ainaud de Lasarte, que era en aquesta dècada el director general dels Museus Municipals d'Art de Barcelona i, per tant, director de la plataforma on treballava Valls.⁶

És a partir dels anys 60, també, que desenvolupa una altra activitat intel·lectual, la de traductor, malgrat que les obres que tradueix no són estrictament relacionades amb la història del paper.

En la dècada següent les publicacions no cessen. El 1970, l'holandesa *The Paper Publications Society (Labane Foundation)* li encarrega la que esdevé la seva principal obra sobre filigranes: *El Papel y sus filigranas en Catalunya*, una luxosa edició en anglès i en castellà de dos volums. Amb aquest encàrrec, el reconeixement internacional assoleix la màxima expressió.

Paral·lelament a la seva feina al departament, el curs 1973-1974 comença a impartir docència a l'Escola de Bibliotecàries —concretament hi dona l'assignatura d'*Història i Patologia del Paper*—, activitat que durà a terme sense interrupcions fins al curs 1982-1983, en el que llavors passa a anomenar-se Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació. No cal dir que durant aquesta dècada prossegueix la seva activitat investigadora; són de destacar els

nombrosos estudis sobre antics processos de fabricació de paper publicats a la revista *Investigación y Técnica del Papel*.

Al final dels 70 rep un altre encàrrec, aquesta vegada per part de l'Institut Nacional del Libro, de la que serà la principal obra publicada a nivell estatal: *Historia del Papel en España*, en tres volums publicats entre 1978-1982 per l'Empresa Nacional de Celulosa. Aquest treball aplega molts dels estudis realitzats pel mateix Valls en els anys anteriors.

L'any 1984, després de ser nomenat acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, s'ha de jubilar anticipadament a causa d'una malaltia. Una malaltia llarga que acabarà amb la seva vida el 9 de maig de 1991.

El 1999 es publica el *Vocabulari Paperer*, que no és altra cosa que un amplíssim aprofundiment d'un treball publicat a Poblet el 1970; *Vocabulari paperer a través de dos inventaris del s. XVIII*, on Valls ja exposa la necessitat d'incidir en el rescat de l'antic lèxic de l'ofici paperer per pal·liar al desconeixement general existent. Així, el 1999, el Museu Molí Paperer juntament amb Núria Tomàs i Francesc Valls, viuda i fill d'Oriol Valls, publiquen aquest llibre resultat de la recerca que l'historiador va desenvolupar els últims anys de la seva vida i que per això no va poder arribar a veure publicat. El mateix any, la família de Valls lliga el seu fons documental al Museu-Molí Paperer de Capellades.

En l'actualitat, l'obra escrita de Valls és més que qüestionada, els treballs que contradiuen les seves tesis apareixen periòdicament en múltiples plataformes, sobretot en les actes del Congrés Nacional d'Història del Paper que se celebra biannualment. El to arrogant que sovint havia emprat en els seus escrits van motivar que les respostes per part dels seus contraris adoptessin —i avui encara adoptin— un to aïrat a l'hora de rebatre'l. La manca de formació específica pot entendre's com una de les causes de la seva peculiar lectura de les fonts i de la insostenibilitat de moltes de les seves afirmacions, generalment per manca d'un contrast

6. Sobre el procés d'organització d'aquesta exposició vegeu: Arxiu del Museu-Molí Paperer de Capellades. Fons del Departament d'Història del Paper. Carpeta “Correspondència III”.

documental versemblant. L'arrogància, probablement, li devia servir per reafirmar-se a pesar de la seva formació autodidacta. Això no obstant, malgrat que a nivell científic en pocs punts se li pugui donar crèdit, no hem d'oblidar que Valls va jugar un paper molt important en una època difícil. No se'ns pot escapar la seva eficaç tasca a l'hora de crear i d'impulsar plataformes d'estudi i de difusió, de tramatar una xarxa de contactes nacionals i internacionals que molts, més tard, podrien utilitzar.

En definitiva, malgrat la controvèrsia que sempre l'acompanyarà, Valls va impulsar una parcel·la de coneixement que va emergir molt per damunt d'altres dotant-se de congressos, fons documental, universitat i museus. En aquest aspecte —no en matèria d'estudis i de producció escrita— va anar molt més enllà que els seus dos predecessors catalans en història del paper catalans: Francesc de Bofarull i Sans i el seu coetani Josep Ma. Madurell, arxivers i historiadors ambdós.

BIBLIOGRAFIA D'ORIOI VALLS

- "Característiques del paper de procedència o escola àrab en els documents del Reial Arxiu de la Corona d'Aragó: Pacte de Cazola, Repartiment del Regne de València, i Cartes diplomàtiques àrabs", *VII Congreso de historia de la Corona de Aragón*, Barcelona: 1962. p. 319-29.

- "Das papiermühen-museum su Capellades und seine wasserziechensammlung. Kurze geschichte des papiers in Spanien", *Papier Geschichte*, 12, NR 1/2, Mainz: 1962. p. 1-7.

- "El Signum notarial por Oriol Valls i Subirà", *Fuentes y Bibliografía*, Seix y Barral, Barcelona: 1963.

- "Arabian paper in Catalonia: Notes Arabian Documents in the Royal Archives of the Kings of Aragon, in Barcelona"; *The Paper Maker* 32 (March). Wilmington: 1963. p. 22-30.

- "Un curieux document sur l'histoire du papier", *IV IPH Congress*, Ambert: 1963.

- "El papel catalán y el Museo-Molino Papelero de Capellades", *Bollettino dell' Instituto di Patologia del libro* Alfonso Gallo, Roma: 1963.

- "Nota sobre un interesante hallazgo para la historia de las filigranas", *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad* 6, Barcelona: 1964.

- "Three hundred years of paper in Spain: From the Tenth to the Thirteenth century", *The Paper Maker* 34 (March). Wilmington: 1965. p. 31-39.

- "The Construction of the Mould in Catalonia during the Eighteenth Century" *The Paper Maker* 35 (September). Wilmington: 1965. p. 31-39.

- "Filigrana del peregrino", *Investigación y Técnica del Papel* 6, Madrid: 1965.

- "A lively look at papermaking", *The Paper Maker* 35, Wilmington: 1966.

- "El papel en España entre los siglos X al XIV", *Catálogo de producciones editoriales barcelonesas*, Barcelona: 1967-1969.

- "A modo de apéndice al trabajo del Sr. Basanta: Filigranas en documentos gallegos", *Investigación y Técnica del Papel* 5 (Abril). 1968, p. 421-425.

- *Catálogo de la Exposición sobre historia monográfica del papel* (siglos XII al XIX), Diputación Provincial, Barcelona: 1968.

- "The paper mill museum of Capellades", *The Paper Maker* 38, Wilmington: 1969.

- "Étude sur la trituration des chiffons", *X IPH Congress*, Grenoble: 1970.

- "Vocabulari paperer a través de dos inventaris del s. XVIII", *Miscelanea Històrica Catalana*, Poblet: 1970.

- "Estudio sobre los principios del empleo de la forma con la tela fija, seguido de unas notas sobre los primeros intercambios papeleros entre Italia y Cataluña (I)", *Investigación y Técnica del Papel* 7 (Abril). 1970, p. 465-482.

- *El papel y sus filigranas en Catalunya*. The Paper Publications Society (Labane Foundation). II vol., Amsterdam: 1970.

- "Estudio sobre la trituration de los trapos (1)", *Investigación y Técnica del Papel* 28 (Abril). 1971. p. 427-448.

- “Estudio del Papel, su historia y su conservación”, *Investigación y Técnica del Papel* 9 (Octubre). 1972. p. 1117-1132.

- “L'étude du papier, son histoire et sa conservation”, *XI IPH Congress*, Arnhem: 1972. p. 95-104.

- “L'influence de l'imprimerie sur la fabrication du papier en Catalogne pendant les XVe et XVIe siècles”, *Villes d'imprimerie et moulins à papier du XVe au XVIe siècle. Aspects économiques et sociaux*, Collection Histoire pro Civitate, série in-8°, Belgique: 1976.

- “La influencia del modernismo en las filigranas”, *Estudios Pro Arte* 7/8: *Modernismo en España* - II, Barcelona: 1977.

- “El paper a l'Al-Andalus i a la Corona d'Aragó”, Segundo Congreso Internacional de *Estudios sobre las Culturas del Mediterráneo Occidental*, Barcelona: 1978, p. 441-448.

- *Historia del papel en España*, III vol., Empresa Nacional de Celulosa, Madrid: 1978-1982.

- “Sobre la trituración de trapos”, *Instituto de Estudios y Documentos Históricos*, Serie Cuadernos, núm. 29, Mèxic: 1982.

- “El empleo de la forma con la tela fija”, *Instituto de Estudios y Documentos Históricos*, Serie Cuadernos, núm. 27, Mèxic: 1982.

- “Estudio del papel: su historia y su conservación”, *Instituto de Estudios y Documentos Históricos*, Serie Cuadernos, núm. 33, Mèxic: 1982.

- “La conservació del paper”, *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Tercera època, núm. 5, vol. XLVI, Barcelona: 1985.

- *Vocabulari paperer*, Taller Editorial Mateu, Barcelona: 1999. [Obra pòstuma]

- “La influencia de los estilos en las filigranas”, *Estudios Pro Arte* 3, [s.d.], p. 30-44.

Obres en què va participar com a traductor i/o prologuista:

- ROUILLARD, Philippe. *Diccionari dels sants de cada dia*, Edicions d'Occident. Vilassar de Mar: 1965.

- LABORDE, Alexandre de. *Viatge pintoresc i històric: El Principat* / trad. i pròleg d'Oriol Valls i Subirà; notes de Josep Massot i Muntaner. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona: 1974.

- LABORDE, Alexandre de. *Viatge pintoresc i històric: El País Valencià i les Illes Balears* / trad. i apèndix d'Oriol Vall i Subirà; Notes de Josep Massot i Muntaner. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona: 1975.

- BOIX, Maur M. *Què és Montserrat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona: 1979.

TON LLORET I ORTÍNEZ (Igualada, 1983) s'ha llicenciat enguany en Història. És tècnic de serveis educatius i conservació al Museu-Molí Paperer de Capellades i secretari adjunt del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada.